

Στάμος Παπαστάμου, Γεράσιμος Προδρομίτης, Βασίλης Παυλόπουλος
(διεύθυνση έκδοσης – επιστημονική επιμέλεια)

Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά

**29 Έλληνες κοινωνικοί ψυχολόγοι
ανα-κρίνουν την επιστήμη τους**

Πεδίο
Αθήνα 2010

«ΌΧΙ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΜΟΥ!»
Η «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΕΣΒΥΩΠΙΑ»;
(ΑΝΤΙ-)ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΛΗΨΗ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗΣ
ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΝΑΝΤΙ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ
ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

6

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Τμήμα, ΦΠΨ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τμήμα, ΦΠΨ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παρά την αυξημένη επίγνωση της σοβαρότητας των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ο τρόπος ζωής των ανθρώπων στον σύγχρονο δυτικό κόσμο δεν μοιάζει αρκετά εναρμονισμένος με την ανάγκη για την αποτελεσματική διαχείρισή τους. Τα θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα που θα παρουσιαστούν στο κεφάλαιο αυτό φιλοδοξούν να συμβάλουν στη διερεύνηση του γνωστού στην κοινωνική ψυχολογία ζητήματος της ασυμφωνίας μεταξύ στάσης-συμπεριφοράς, εν προκειμένω όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Με αφετηρία την υπόθεση ότι η ασυμφωνία αυτή πηγάζει, μεταξύ άλλων, από τα διαφορετικά επίπεδα εξειδίκευσης των σχετικών στάσεων και συμπεριφορών (Oskamp et al., 1991), αλλά και από τον περίπλοκο χαρακτήρα των περιβαλλοντικών ζητημάτων που σε μεγάλο βαθμό ξεφεύγει από τις δυνατότητες της καθημερινής ανθρώπινης αντίληψης, διερευνάται η επίδραση της απόστασης της περιοχής κατοικίας από πηγή περιβαλλοντικής επιβάρυνσης (Χώρου Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων – ΧΥΤΑ) στις αντιλήψεις και τις στάσεις σχετικά με τη διαχείριση των απορριμμάτων.

Η παρουσία ΧΥΤΑ κοντά στην περιοχή κατοικίας έχει ταυτόχρονα γνωστική και κοινωνική σημασία. Σε γνωστικό επίπεδο, συνεπάγεται την άμεση αισθητηριακή εμπειρία ορισμένων επιπτώσεων των απορριμμάτων, η οποία επιπλέον λειτουργεί και ως συμβολικό ερέθισμα υπενθύμισης του προβλήματος στο σύνολό του. Σε κοινωνικό

επίπεδο, οι περίοικοι των ΧΥΤΑ υφίστανται την περιβαλλοντική επιβάρυνση και τη συνακόλουθη υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής τους σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι μη περίοικοι. Οι δύο αυτές όψεις, η γνωστική και η κοινωνική, είναι αλληλένδετες, αφού απορρέουν από το ίδιο πραγματικό δεδομένο. Από μεθοδολογική άποψη, η μελέτη μιας φυσικής μεταβλητής (απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ), αντί μιας «τεχνητής» πειραματικής συνθήκης, περιορίζει τη δυνατότητα συναγωγής συμπερασμάτων σχετικά με αιτιώδεις σχέσεις, διατηρεί όμως «άθικτο» το πλαίσιο των υπό μελέτη φαινομένων (Συγκολλίτου, 1997), το οποίο έχει κρίσιμη σημασία για τη γενίκευση των ευρημάτων.

**ΑΝΤΙΛΗΨΗ
ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΥΤΕΡΩΝ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ:
ΑΜΕΣΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ**

Το πρόβλημα των απορριμμάτων έχει συγχρόνως τοπικό, ευρύτερο και διάχυτο χαρακτήρα. Η λειτουργία των ΧΥΤΑ δεν επηρεάζει μόνο τις στενά γειτνιάζουσες περιοχές, αλλά οι επιπτώσεις τους εκτείνονται σε ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες. Επιπλέον, οι επιπτώσεις αυτές διαχέονται ώστε να συμπεριλάβουν-συγχρόνως τη ρύπανση του υδροφόρου ορίζοντα, τις εκπομπές στην ατμόσφαιρα, τη ρύπανση του εδάφους και τις συνακόλουθες συνέπειες στην τροφική αλυσίδα.

Η χωροθέτηση ΧΥΤΑ σε νέες περιοχές προκαλεί αθροιστική σωρευση των αντίστοιχων περιβαλλοντικών προβλημάτων και πυροδοτεί κοινωνικές αναταραχές λόγω των αντιδράσεων των κατοίκων, οι οποίες στη βιβλιογραφία περιγράφονται χαρακτηριστικά ως το σύνδρομο «Όχι στην αυλή μου!» (π.χ. Furuseth, 1990). Από το άλλο μέρος, ερευνητικά ευρήματα (π.χ. Dunlap, Gallup, & Gallup, 1993) υποδεικνύουν ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρούνται πιο σοβαρά στα ευρύτερα τοπικά επίπεδα παρά στα πιο στενά¹, φαι-

1. Για παράδειγμα, όταν ζητήθηκε από συμμετέχοντες σε δώδεκα βιομηχανοποιημένες και δώδεκα αναπτυσσόμενες χώρες να βαθμολογήσουν την ποιότητα του περιβάλλοντος στην τοπική κοινότητα, στη χώρα τους και στον κόσμο συνολικά, οι περισσότεροι έτειναν να αξιολογούν το περιβάλλον της χώρας τους πιο αρνητικά από ό,τι το περιβάλλον της τοπικής κοινότητας. Επιπλέον, θεώρησαν την ποιότητα του περιβάλλοντος στον κόσμο γενικά ως χειρότερη από την ποιότητα του περιβάλλοντος της δικής τους χώρας, με λίγες μόνο εξαιρέσεις (Dunlap et al., 1993).

νόμενο που έχει χαρακτηριστεί και ως «περιβαλλοντική πρεσβυωπία» (Uzzell, 2000). Επιπλέον, περιβάλλοντα με έντονα προβλήματα τείνουν να γίνονται αντιληπτά ως πιο επιβαρημένα από ό,τι τα περιβάλλοντα με λιγότερο έντονα προβλήματα².

Μια πιθανή ερμηνεία για την αυξημένη ανησυχία σχετικά με τα ευρύτερα περιβαλλοντικά προβλήματα προσφέρει η «υπόθεση της οικειότητας», σύμφωνα με την οποία αυτό που γνωρίζουμε ή βιώνουμε άμεσα δεν το θεωρούμε τόσο αρνητικό όσο εκείνο που δεν γνωρίζουμε ή βιώνουμε. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι γνωστοί, οικείοι κίνδυνοι γίνονται αντιληπτοί ως λιγότερο απειλητικοί από ό,τι οι άγνωστοι ή μη οικείοι (Lima & Castro, 2005· Slovic, 1987). Επιπλέον, η συνεχής επαφή με μια περιβαλλοντική απειλή προάγει τη συνήθεια και ελαχιστοποιεί την αίσθηση του κινδύνου (McDaniels, Axelrod, & Slovic, 1996).

Εναλλακτικά, το φαινόμενο της «περιβαλλοντικής πρεσβυωπίας» μπορεί να αποδοθεί σε ψυχολογικές διεργασίες άμυνας. Βασισμένη στη θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας, η έννοια της άρνησης της απειλής (βλ. Baxter & Lee, 2004) υποθέτει ότι το αυξημένο ενδιαφέρον για τον εαυτό και την περιοχή άμεσης ζωτικής σημασίας ωθεί ενδεχομένως τα άτομα να υποτιμήσουν τους κινδύνους για την περιοχή αυτή. Όπως σχολιάζει ο Uzzell (2000), η άρνηση ενεργοποιείται πιθανώς όταν ένας κίνδυνος θεωρείται ανεξέλεγκτος. Παρεμφερής είναι η ερμηνεία που προσφέρει η «μεροληπτική αισιοδοξία», δηλαδή η τάση να αναμένει κανείς ότι ο ίδιος θα έχει καλύτερο μέλλον σε σύγκριση με τους ομολόγους του (π.χ. Hatfield & Job, 2001).

Στην κατεύθυνση των ψυχολογικών διεργασιών άμυνας κινείται και η «υπόθεση της ταυτότητας». Σε έρευνα των Bonaiuto, Breakwell και Cano (1996) σχετικά με τις αντιλήψεις Άγγλων μαθητών για τις

2. Στην ίδια έρευνα (Dunlap et al., 1993), η πιο αρνητική βαθμολογία για το περιβάλλον της τοπικής κοινότητας και της χώρας δόθηκε από τους συμμετέχοντες τριών ανατολικοευρωπαϊκών χωρών, ενώ η λιγότερο αρνητική βαθμολογία δόθηκε από τους συμμετέχοντες τριών σκανδιναβικών χωρών. Οι αξιολογήσεις αυτές αντανακλούν γενικά την πραγματική περιβαλλοντική επιβάρυνση των χωρών.

παραλίες της πόλης και της χώρας τους, βρέθηκε ότι μια ισχυρή τοπική (δηλαδή σε επίπεδο πόλης) ταυτότητα οδηγούσε τους συμμετέχοντες να θεωρούν λιγότερο μολυσμένες τις παραλίες της πόλης τους, ενώ μια ισχυρή εθνική ταυτότητα συνέβαλλε στο να θεωρούν λιγότερο μολυσμένες τις παραλίες της χώρας αλλά και της πόλης τους. Με βάση τα επίσημα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάποιες από τις παραλίες αυτές είχαν χαρακτηριστεί καθαρές, ενώ κάποιες άλλες είχαν χαρακτηριστεί μολυσμένες. Η άρνηση των αντικειμενικών εκτιμήσεων της μόλυνσης στην παραπάνω περίπτωση ερμηνεύτηκε ως στρατηγική αντιμετώπισης της απειλής που αντιπροσώπευε για την τοπική ταυτότητα η ανάμειξη ενός ισχυρού εξωμαδικού θεσμού (ΕΕ) στον χαρακτηρισμό των τοπικών παραλιών. Παρατηρείται μάλιστα ότι στο ίδιο άτομο μπορούν να συνυπάρχουν περισσότερες από μία τοπικές ταυτότητες, καθεμιά από τις οποίες συνδέεται με διαφορετική περιβαλλοντική κλίμακα (όπως η πόλη και η χώρα) και εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς. Μια τέτοια πολυεπίπεδη τοπική ταυτότητα συνάδει με τον ισχυρισμό της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας ότι οι άνθρωποι αισθάνονται την αυτοαντίληψή τους ως κρυφές εικόνες του εαυτού που εξαρτώνται από τις συνθήκες (Hogg & Abrams, 1988, αναφ. στο Bonaiuto et al., 1996).

Ο βαθμός ταύτισης με τον τόπο ή την κοινότητα έχει βρεθεί ότι συνδέεται άμεσα με τους τρόπους θεώρησης των τοπικών περιβαλλοντικών θεμάτων. Έρευνες έχουν δείξει ότι οι κάτοικοι με μεγαλύτερη προσκόλληση στην κοινότητα αντιλαμβάνονται μια μελλοντική περιβαλλοντική αλλαγή πιο αρνητικά και εναντιώνονται σε αυτήν περισσότερο. Αντίθετα, όταν μια περιβαλλοντική αλλαγή έχει ήδη συντελεστεί στην περιοχή τους, οι πιο συνδεδεμένοι με την κοινότητα κάτοικοι την αντιλαμβάνονται με πιο θετικό τρόπο (βλ. Bonaiuto et al., 1996). Αυτή η διαδικασία μοιάζει με τη στρατηγική της κοινωνικής δημιουργικότητας στο πλαίσιο διομαδικής σύγκρουσης, καθώς δεν αλλάζει την κατάσταση των πραγμάτων, αλλά μειώνει την αρνητική επίδραση της αλλαγής στην κοινωνική ταυτότητα των ατόμων που εκπορεύεται από την περιοχή. Επιπλέον κατευνάζει τους φόβους για πιθανούς περιβαλλοντικούς κινδύνους. Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι έχει σημασία εάν υπάρχουν ή όχι περιθώρια πρακτικής αντίδρασης σε μια περιβαλλοντική απειλή.

Οι παραπάνω ερμηνείες είναι χρήσιμες για την κατανόηση των ερευνητικών ευρημάτων σχετικά με τις στάσεις απέναντι στη διαχείριση των απορριμμάτων. Έχει διαπιστωθεί ότι μετά την έναρξη λειτουργίας ενός ΧΥΤΑ οι κάτοικοι των όμορων περιοχών εκφράζουν ευνοϊκότερες στάσεις και λιγότερες ανησυχίες, ακόμη και αν είχαν αντιδράσει έντονα όταν λαμβανόταν η απόφαση για χωροθέτηση του ΧΥΤΑ. Αυτό μπορεί να οφείλεται είτε σε καλή λειτουργία του ΧΥΤΑ, που περιορίζει τις παρενέργειες, είτε σε γνωστική αναπλαισίωση μιας τετελεσμένης κατάστασης με το σκεπτικό που αναπτύχθηκε προηγουμένως (Elliott & al., 1997· Furuseth & Johnson, 1988· Okeke & Armour, 2000). Σε άλλη έρευνα (Baxter & Lee, 2004), οι κάτοικοι μιας μικρής πόλης του Καναδά εξέφρασαν εντυπωσιακά χαμηλό επίπεδο ανησυχίας σχετικά με τους κινδύνους από μια εγκατάσταση επεξεργασίας απορριμμάτων που λειτουργούσε στην περιοχή, παρά το γεγονός ότι είχαν ήδη σημειωθεί δύο σοβαρά περιστατικά (διαρροή επικίνδυνων ουσιών, έκρηξη με φωτιά). Η εγκατάσταση εκείνη ωστόσο χωροθετήθηκε με κριτήριο –μεταξύ άλλων– τη στήριξη από την τοπική κοινωνία, δημιούργησε θέσεις εργασίας και η πόλη εξαρτιόταν οικονομικά από αυτήν. Η έρευνα έδειξε ότι η κοινότητα σε μεγάλο βαθμό όριζε το πρόβλημα της εγκατάστασης όχι ως απειλή για την υγεία και την ασφάλεια των κατοίκων, αλλά ως απειλή για την ταυτότητα της κοινότητας από τα αρνητικά σχόλια του εξωτερικού κόσμου. Οι ερευνητές πάντως επισήμαναν ότι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων ενδέχεται να υποβαθμίζουν τον πραγματικό βαθμό και το εύρος των ανησυχιών τους είτε επειδή δυσκολεύονταν να τις παραδεχθούν είτε επειδή η εξωτερίκευσή τους θεωρούνταν κοινωνικά ανεπιθύμητη.

Μια γενική διαπίστωση, η οποία μπορεί να συναχθεί από την ανασκόπηση των θεωρητικών και ερευνητικών δεδομένων που προηγήθηκε, είναι ότι η αντίληψη της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης έχει σύνθετη, κοινωνική και ατομική, προέλευση. Οι αναπαραστάσεις των ανθρώπων για τον κόσμο λαμβάνουν διαφορετικά περιεχόμενα και συναρθρώνονται με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τις ομάδες στις οποίες ανήκουν, με τις οποίες ταυτίζονται ή με τις οποίες επικοινωνούν (Moscovici, 1988). Στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας εντοπίζεται άλλη μία υπόθεση, που τοποθετεί την προέ-

λευση των αναπαραστάσεων κυρίως στις εμπειρίες των ανθρώπων με τον κόσμο, υποθέτει δηλαδή ατομική προέλευση των αναπαραστάσεων (Markus & Zajonc, 1985). Ο ορισμός των στάσεων ως πνευματικών και νευρικών αναπαραστάσεων (Olson & Zanna, 1993) υποδεικνύει ότι το ίδιο αντικείμενο μπορεί να αναπαρασταθεί με πολλούς τρόπους. Έτσι, η στάση ενός ατόμου απέναντι, για παράδειγμα, στο ξινόγαλα συνίσταται στη λεκτική γνώση (αξιολογικοί όροι, ετικέτες) και στις μη λεκτικές αντιδράσεις στην οσφρητική διεγερση που προκαλεί το ξινόγαλα καθαυτό. Σύμφωνα με το μοντέλο του Fazio (2001), οι στάσεις που σχηματίζονται πάνω στη βάση της άμεσης εμπειρίας προβλέπουν τη μελλοντική συμπεριφορά καλύτερα από τις στάσεις που βασίζονται στην έμμεση εμπειρία, καθώς είναι ισχυρότερες, έχουν δηλαδή μεγαλύτερη καθαρότητα, τηρούνται με μεγαλύτερη σταθερότητα και είναι πιο προσβάσιμες.

Τον εξέχοντα ρόλο της άμεσης εμπειρίας επιβεβαιώνουν οι Bonaiuto και συνεργάτες (1996), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι οι αντιλήψεις για τον βαθμό ρύπανσης των παραλιών στην έρευνά τους σχηματίστηκαν βάσει του άμεσου βιώματος των υποκειμένων σε σχέση με αυτές παρά βάσει της γνώσης για την αντικειμενική αξιολόγησή τους. Επιπλέον, οι Arcury και Christianson (1990) έδειξαν ότι όταν τα άτομα αντιμετωπίζουν μια κρίσιμη περιβαλλοντική εμπειρία (περικοπές νερού λόγω ξηρασίας), τροποποιούν τις κοσμοθεωρίες τους προς μια πιο φιλοπεριβαλλοντική κατεύθυνση. Αντίθετα, τα διάχυτα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως η τρύπα του όζοντος, έχουν πολύ μικρότερη επίδραση στην περιβαλλοντική κοσμοθεωρία. Έρευνες με περιοίκους ΧΥΤΑ έχουν δείξει ότι όσο μεγαλώνει η απόσταση από τον ΧΥΤΑ, τόσο μειώνεται η δυσαρέσκεια από κάποιες συνέπειες ειδικού αισθητηριακού χαρακτήρα, όπως ο θόρυβος, η μυρωδιά και η σκόνη (Furusetth & Johnson, 1988· Okeke & Armur, 2000). Τα ευρήματα αυτά φαίνονται εύλογα εξαιτίας του ενοχλητικού χαρακτήρα των συνεπειών που δεν επιτρέπει στα άτομα να τις αγνοήσουν.

Οι παραπάνω επιστημόνες έχουν κεντρική σημασία στην παρούσα εργασία. Η προσωπική προέλευση των αναπαραστάσεων των δύο υπό μελέτη ομάδων (κοντά σε ΧΥΤΑ, μακριά από ΧΥΤΑ) για το πρόβλημα των απορριμμάτων διαφέρει: τα άτομα που κατοικούν

κοντά σε ΧΥΤΑ έχουν σταθερά εντονότερη νευρική-εμπειρική αναπαράσταση του προβλήματος που προκύπτει από την άμεση αισθητηριακή επαφή με κάποιες εκφάνσεις του (π.χ. δυσοσμία). Η νοητική-κοινωνική προέλευση των σχετικών αναπαραστάσεων (π.χ. ΜΜΕ, γενικές γνώσεις, συζητήσεις) παρουσιάζει κοινή βάση στις δύο ομάδες, αλλά ενδεχομένως διαφέρει ως προς τις επιμέρους κοινωνικές αναπαραστάσεις που «κυκλοφορούν» για το ζήτημα των απορριμμάτων στις περιοχές μακριά από ή κοντά σε ΧΥΤΑ.

○ Pawlik (1991) υποστήριξε ότι η ευθεία εμπειρία των περιβαλλοντικών αλλαγών σε ψυχολογικό επίπεδο δεν είναι πιθανή διότι τα φυσικά σημάδια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής αλλαγής (π.χ. υπερθέρμανση του πλανήτη) είναι πολύ κάτω από τα επίπεδα της ανθρώπινης αντίληψης και των μηχανισμών μνήμης. Περαιτέρω, οι Lévy-Leboyer και Duron (1991) ανέφεραν ότι οι άνθρωποι τείνουν να παραβλέπουν τις απειλητικές πληροφορίες και να μη νοιάζονται για τις στατιστικές εκτιμήσεις των κινδύνων επειδή αναμένουν επανάληψη της παρούσας κατάστασης, πιστεύοντας ότι το μέλλον θα μοιάζει στο παρελθόν. Οι Halford και Sheehan (1991) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το νοητικό μοντέλο των ανθρώπων για τον κόσμο τείνει να παραμένει σταθερό, εκτός αν διαψευσθεί από τα προσωπικά βιώματα. Επομένως, η παγκόσμια κλιματική αλλαγή είναι πιθανό να γίνει κατανοητή μόνο στον βαθμό στον οποίο επιδρά στην καθημερινή ζωή.

✓ Αν και η τρέχουσα εμπειρία διαψεύδει εν μέρει την άποψη ότι τα φυσικά σημάδια της παγκόσμιας περιβαλλοντικής αλλαγής είναι πολύ κάτω από τα επίπεδα της ανθρώπινης αντίληψης, ορισμένα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν είναι το ίδιο αισθητά σε διαφορετικά γεωγραφικά πεδία. Η αυξημένη περιβαλλοντική επιβάρυνση κάποιων περιοχών από συγκεκριμένες πηγές (π.χ. ΧΥΤΑ) συνιστά ενδεχομένως προάγγελο της επιβάρυνσης που στο μέλλον θα αφορά ευρύτερα και πιο διάχυτα τοπικά επίπεδα. Στην παρούσα εργασία επιδιώξαμε να διερευνήσουμε αν η εμπειρία των περιοίκων ΧΥΤΑ από την πρόσθετη επιβάρυνση της περιοχής τους λειτουργεί ως τέτοιος προάγγελος επερχόμενης επιδείνωσης των περιβαλλοντικών

Η ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

προβλημάτων, επηρεάζοντας τις σχετικές αντιλήψεις τους. Με άλλα λόγια, ανιχνεύουμε τη χρονική διάσταση μιας κατ' εξοχήν τοπικής μεταβλητής (περιοχή κατοικίας) και τυχόν συσχέτισή της με τις αντιλήψεις όχι μόνο ως προς την τοπική, αλλά και ως προς τη χρονική διάσταση των υπό μελέτη περιβαλλοντικών προβλημάτων.

**ΤΟ ΑΞΙΑΚΟ
ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ**

Σύμφωνα με το διευρυμένο μοντέλο της ενεργοποίησης του κανόνα (Stern, Dietz, & Kalof, 1993· Stern, Dietz, Kalof, & Guagnano, 1995), υπάρχουν τουλάχιστον τρεις πιθανοί προσανατολισμοί αξιών που οδηγούν σε περιβαλλοντικό ενδιαφέρον: ο εγωιστικός, ο κοινωνικός-αλτρουιστικός και ο βιοσφαιρικός. Το άτομο προτίθεται να αναλάβει δράση όταν πιστεύει ότι μια περιβαλλοντική συνθήκη επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις σε τομείς που έχουν προσωπική αξία. Επισημαίνεται πάντως ότι οι τρεις προσανατολισμοί αξιών σε σχέση με το περιβάλλον δεν είναι ασύμβατοι μεταξύ τους. Οι περιβαλλοντικές στάσεις πολλών ανθρώπων αντανακλούν συνδυασμό των τριών προσανατολισμών.

Υπάρχουν ενδείξεις ότι η πρόσληψη της απειλής για τον εαυτό αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς (βλ. π.χ. Hatfield & Job, 2001). Για παράδειγμα, σχετική έρευνα έδειξε ότι η προθυμία για πληρωμή μεγαλύτερων φόρων προβλέπεται από την επίγνωση των συνεπειών στον εαυτό, ενώ δεν προβλέπεται από την επίγνωση των συνεπειών στους άλλους και στη βιόσφαιρα (Stern et al., 1993). Αποτελέσματα όπως τα παραπάνω υποδεικνύουν τη σημασία που έχει για τις περιβαλλοντικές αντιλήψεις και στάσεις η διάκριση ανάμεσα στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον και στο περιβάλλον ως άμεσο ζωτικό χώρο. Αν το πρώτο θα μπορούσε να νοηθεί ως «αγαθό πολυτελείας», για το οποίο έχουν το προνόμιο να ανησυχούν μόνο όσοι έχουν ικανοποιήσει βασικότερες ανάγκες τους, δεν ισχύει το ίδιο για το δεύτερο. Όπως επισημαίνει ο Gooch (1995), η διαφορά ανάμεσα στη συμβολική μη αλληλεπιδραστική σχέση με τα περιβαλλοντικά θέματα και στη μη συμβολική αλληλεπίδραση των ατόμων με το ζωτικό τους περιβάλλον ίσως είναι το κλειδί για την κατανόηση των διαφορών στις περιβαλλοντικές αντιλήψεις και στάσεις.

Οι Vlek και Keren (1992) υποστήριξαν ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα μπορούν να διατυπωθούν με τη μορφή τεσσάρων διαφορετικών διλημάτων «επιβίωσης». Οι άνθρωποι έχουν ισχυρούς πειρασμούς να μεγιστοποιούν τα βραχυπρόθεσμα και τοπικά ατομικά οφέλη, αγνοώντας τους μακροπρόθεσμους και τοπικά ευρύτερους συλλογικούς κινδύνους. Οι ερευνητές επικαλούνται τον Bjoerkman (1984, αναφ. στο Vlek & Keren, 1992), ο οποίος επισημαίνει την περιφερειακότητα των γεγονότων συγκριτικά με την εστιασμένη στο «εδώ, τώρα και εγώ» προέλευση του γνωστικού πεδίου ενός ατόμου. Κατά τη λήψη αποφάσεων δεν δίνεται: μεγάλο βάρος στα περιφερειακά γεγονότα, κάτι το οποίο οφείλεται πιθανώς στον χαμηλό βαθμό αντίληψης (γνώσης), εμπλοκής (κινήτρου) και ελέγχου πάνω σε αυτά. Παρατηρούμε ότι στη λειτουργία των διλημάτων αυτών είναι ιδιαίτερα έντονος ο σύμφυτος χαρακτήρας του γνωστικού και του αξιολογικού στοιχείου των στάσεων.

Είναι προφανές ότι οι διάφορες πτυχές των περιβαλλοντικών διλημάτων υπεισέρχονται η μία στην άλλη. Οι Joireman, Lasane, Bennett, Richards και Solaimani (2001) ενσωματώνουν τον προσανατολισμό κοινωνικών αξιών και τον υπολογισμό των μελλοντικών συνεπειών στο διευρυμένο μοντέλο ενεργοποίησης του κανόνα των Stern και συνεργατών (1993, 1995), διατυπώνοντας την υπόθεση ότι η προθυμία να δεσμευτεί κανείς σε φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά θα αυξάνεται όσο τα άτομα αναγνωρίζουν και προσδίδουν σημασία στις μακροπρόθεσμες προσωπικές και κοινωνικές συνέπειες των πράξεών τους.

Ο πρώτος στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να μελετήσει την επίδραση της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ στις αντιλήψεις για τον βαθμό σοβαρότητας των επιπτώσεων από την παραγωγή μεγάλου όγκου απορριμμάτων στο λεκανοπέδιο Αττικής. Επιπλέον, μελετήθηκαν οκτώ πιθανές επιπτώσεις του προβλήματος αυτού (άσχημο θέαμα, δυσοσμία, ρύπανση του αέρα, ρύπανση των υδάτων, μείωση αξίας των ιδιοκτησιών, συμβολή στην υπερθέρμανση του πλανήτη, ρύπανση του υπεδάφους, εξάντληση των διαθέσιμων χώρων για υγειονομική ταφή των απορριμμάτων) σε τρία επί-

ΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΩΣ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΟΦΕΛΟΥΣ-ΚΟΣΤΟΥΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

πεδα αποδεκτών (εαυτό, μέσο κάτοικο του λεκανοπεδίου, επόμενη γενιά). Ως προς τον εαυτό, αναμενόταν ότι οι κάτοικοι περιοχών κοντά σε ΧΥΤΑ θα αντιλαμβάνονταν μεγαλύτερο βαθμό σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος από ό,τι οι κάτοικοι περιοχών μακριά από ΧΥΤΑ λόγω της πρόσθετης επίβάρυνσής τους από ορισμένες στενότερα τοπικές επιπτώσεις, όπως η δυσσομία. Ως προς τον μέσο κάτοικο και την επόμενη γενιά, ο ερευνητικός στόχος διατυπώθηκε με τη μορφή ερωτήματος: εξετάστηκε κατά πόσο η αισθητηριακή-τοπική σχέση των περιοίκων με ορισμένα από τα προβλήματα που δημιουργεί ο ΧΥΤΑ συμβάλλει σε αυξημένη αντίληψη της σοβαρότητας του προβλήματος των απορριμμάτων, η οποία εκτείνεται στις ευρύτερες τοπικά (μέσος κάτοικος) και χρονικά (επόμενη γενιά) συνέπειες του προβλήματος ή, αντίθετα, συντελεί στην υποβάθμιση των ευρύτερων εκφάνσεων του προβλήματος λόγω εστίασης της προσοχής στις στενότερες διαστάσεις άμεσου ενδιαφέροντος. Ένα τρίτο ενδεχόμενο είναι να μην παρατηρηθεί καμιά από τις δύο αυτές επιδράσεις, ίσως και λόγω αλληλοεξουδετέρωσής τους.

Δεύτερος ερευνητικός στόχος ήταν να μελετήσουμε την επίδραση της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ στην προτεραιότητα που αποδίδεται για την αντιμετώπιση καθεμιάς από τις παραπάνω οκτώ επιπτώσεις του προβλήματος των απορριμμάτων. Έρευνα των Furuseth και Johnson (1988) έδειξε ότι η ικανοποίηση από τη λειτουργία ενός ΧΥΤΑ συναρτάται με την απόσταση της κατοικίας από αυτόν, αλλά για ορισμένες μόνο από τις αρνητικές επιπτώσεις του, κυρίως όσες σχετίζονται με τις αισθήσεις (π.χ. δυσσομία), καθώς και για μια μη αισθητηριακή επίπτωση: τη μείωση της αξίας των ιδιοκτησιών. Αντίθετα, δεν βρέθηκε επίδραση της απόστασης κατοικίας σε επιπτώσεις όπως η εμφάνιση του ΧΥΤΑ και η μόλυνση των πηγών ή των ρεμάτων. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ενδείξεις ότι η αντιλαμβανόμενη απειλή για τον εαυτό αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς (π.χ. Hatfield & Job, 2001· Stern et al., 1993), μας οδήγησαν στην υπόθεση ότι οι απαντήσεις των δύο υπό μελέτη ομάδων θα διαφοροποιούνταν εν μέρει λόγω της προτεραιότητας που οι συμμετέχοντες της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ αναμενόταν να δώσουν σε κάποιες στενά τοπικές επιπτώσεις.

Ο τρίτος ερευνητικός στόχος επικεντρώθηκε στη σχετική σημασία που αποδίδεται σε δύο πιθανά μέτρα διαχείρισης του προβλήματος των απορριμμάτων ανάλογα με την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ. Το πρώτο μέτρο (απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές) είναι προσανατολισμένο στην άμεση αντιμετώπιση των τοπικών προβλημάτων των περιοίκων, ενώ το δεύτερο (προώθηση προγραμμάτων ανακύκλωσης) είναι προσανατολισμένο σε μια πιο μακροπρόθεσμη, αλλά τελικά πιο ριζική και σαφώς «οικολογικότερη» αντιμετώπιση του προβλήματος. Δεδομένου του κοινωνικά επιθυμητού χαρακτήρα των φιλοπεριβαλλοντικών στάσεων (αν και όχι στον ισχυρό βαθμό που συχνά υπονοείται: βλ. Milfont, 2009), αναμενόταν ότι το δεύτερο μέτρο θα συγκεντρώσει υψηλότερα επίπεδα προτίμησης στην ομάδα κατοικίας μακριά από ΧΥΤΑ. Στην ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ υποτέθηκε ότι υψηλότερα επίπεδα προτίμησης θα συγκεντρώσει το μέτρο απομάκρυνσης των ΧΥΤΑ από κατοικημένες περιοχές, καθώς υπάρχουν ενδείξεις ότι κατά τη λήψη αποφάσεων το βάρος δίνεται στην εξυπηρέτηση αναγκών του «εγώ, εδώ και τώρα» (Vlek & Keren, 1992).

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 121 κάτοικοι του λεκανοπεδίου Αττικής, ηλικίας 17-45 ετών (Μ.Ο. = 25,60, Τ.Α. = 6,49). Από αυτούς, οι 59 (48,4%) ήταν άνδρες και οι 62 (51,6%) γυναίκες. Με κριτήριο την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ, συγκροτήθηκαν δύο ομάδες: κοντά σε ΧΥΤΑ (N = 63) και μακριά από ΧΥΤΑ (N = 58). Στην ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ συμπεριλήφθηκαν κάτοικοι των Άνω Λιοσίων και όμορων περιοχών (Μενίδι, Καματερό, Φυλή, Ασπρόπυργος, Ζεφύρι). Μακριά από ΧΥΤΑ θεωρήθηκαν δήμοι μη όμοροι με τα Άνω Λιόσια (π.χ. Κυψέλη, Αιγάλεω, Ζωγράφου, Παλαιό Φάληρο).

ΜΕΘΟΔΟΣ

Μέσα και διαδικασία συλλογής δεδομένων

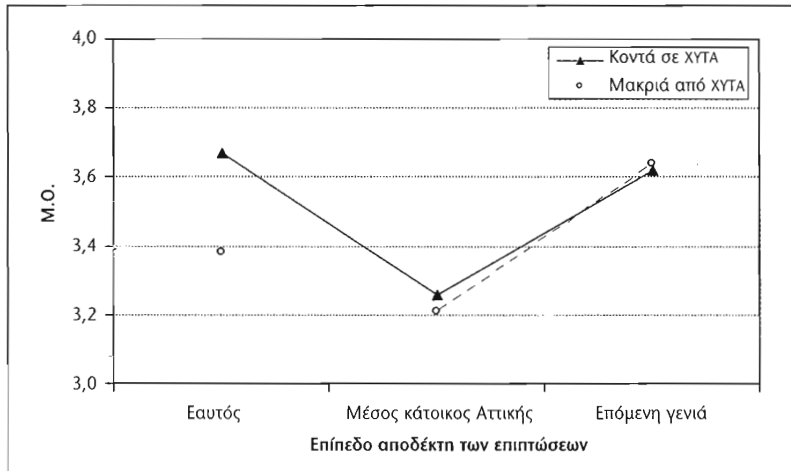
Για τους σκοπούς της έρευνας κατασκευάστηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο βασίστηκε σε αντίστοιχο εργαλείο των Furuseth και Johnson

(1988) και μελετά τέσσερις θεματικούς άξονες: (α) αντίληψη των συμμετεχόντων αναφορικά με τον βαθμό σοβαρότητας των επιπτώσεων από την παραγωγή μεγάλου όγκου απορριμμάτων στο λεκανοπέδιο Αττικής για τον εαυτό, τον μέσο κάτοικο του λεκανοπεδίου και την επόμενη γενιά· (β) αντίληψη της σοβαρότητας οκτώ επιμέρους συνεπειών από την παραγωγή μεγάλου όγκου απορριμμάτων στο λεκανοπέδιο Αττικής για τον εαυτό, τον μέσο κάτοικο του λεκανοπεδίου και την επόμενη γενιά· (γ) υπόδειξη τριών από τις οκτώ παραπάνω επιμέρους επιπτώσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν κατά προτεραιότητα· και (δ) επιλογή ανάμεσα σε δύο πιθανά μέτρα προς άμεση προώθηση για την αντιμετώπιση του προβλήματος των απορριμμάτων (εφαρμογή προγράμματος ή προγραμμάτων ανακύκλωσης έναντι άμεσης απομάκρυνσης των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές). Οι προτάσεις που αξιολογούσαν στάσεις και αντιλήψεις βαθμολογήθηκαν σε μια τετραβάθμια κλίμακα τύπου Likert (από 1 = «καθόλου» έως 4 = «πολύ»), ενώ τα υπόλοιπα ερωτήματα ήταν κλειστού τύπου.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε δημόσιους χώρους των Άνω Λιοσίων και του κέντρου της Αθήνας, με επιτόπια συμπλήρωση από τους συμμετέχοντες, μεταξύ των μηνών Φεβρουαρίου και Ιουνίου 2008. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν εθελοντική και πέρα από απλές ευχαριστίες δεν δόθηκε αμοιβή.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ *Αντίληψη σοβαρότητας των επιπτώσεων από το πρόβλημα των απορριμμάτων*

Πραγματοποιήθηκε ανάλυση διακύμανσης για επαναληπτικές μετρήσεις 3×2 με εξαρτημένες μεταβλητές την αντίληψη σοβαρότητας των επιπτώσεων από το πρόβλημα των απορριμμάτων για τρία επίπεδα αποδεκτών (εαυτός, μέσος κάτοικος λεκανοπεδίου Αττικής, επόμενη γενιά) και με ανεξάρτητο παράγοντα την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ (κοντά, μακριά). Η αντιλαμβανόμενη σοβαρότητα των επιπτώσεων διαφοροποιήθηκε ανάλογα με το επίπεδο του αποδέκτη για το συνολικό δείγμα, $F(2, 238) = 39,13$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,25$. Οι πολλαπλές συγκρίσεις των μέσων όρων ανά

Διάγραμμα 1

Αλληλεπίδραση του επιπέδου αποδέκτη (εντός των ομάδων) και της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ (μεταξύ των ομάδων) πάνω στους μέσους όρους αντιλαμβανόμενης σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων

ζεύγη με το κριτήριο του Bonferroni έδειξαν ότι οι επιπτώσεις του προβλήματος των απορριμμάτων γίνονται αντιληπτές ως λιγότερο σοβαρές για τον μέσο κάτοικο (Μ.Ο. = 3,23) παρά για τον εαυτό (Μ.Ο. = 3,53) ή για την επόμενη γενιά (Μ.Ο. = 3,63). Η κύρια επίδραση της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ πάνω στην αντιλαμβανόμενη σοβαρότητα των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων ήταν στατιστικά σήμαντη.

Στατιστικά σημαντική προέκυψε η αλληλεπίδραση του παράγοντα εντός των ομάδων (επίπεδο αποδέκτη) με τον παράγοντα μεταξύ των ομάδων (απόσταση περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ), $F(2, 238) = 5,84$, $p < 0,01$, $\eta^2 = 0,05$. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1, η πρόσληψη της σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων στον εαυτό ήταν σημαντικά μεγαλύτερη για την ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ (Μ.Ο. = 3,67) από ό,τι για την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ (Μ.Ο. = 3,38). Αντίθετα, για τα άλλα δύο επίπεδα αποδεκτών οι μέσοι όροι των δύο ομάδων δεν διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους. Και στις δύο συγκρινόμενες ομάδες, η προσλαμβανό-

μενη σοβαρότητα των επιπτώσεων για τον μέσο κάτοικο ήταν χαμηλότερη από ό,τι για τον εαυτό, ενώ η προσλαμβανόμενη σοβαρότητα των επιπτώσεων για την επόμενη γενιά ήταν μεγαλύτερη από ό,τι για τον μέσο κάτοικο.

Ιεραρχική αξιολόγηση των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στο ερώτημα σχετικά με τις συνέπειες από την παραγωγή μεγάλου όγκου απορριμμάτων στο λεκανοπέδιο Αττικής διέφεραν ανάλογα με την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ όσον αφορά κυρίως τη δυσοσμία και τη ρύπανση του υπεδάφους, και λιγότερο τη ρύπανση του αέρα και τη συμβολή στην υπερθέρμανση του πλανήτη. Συγκεκριμένα, μεγαλύτερο ποσοστό της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ (43,9%) παρά της ομάδας μακριά από ΧΥΤΑ (10,3%) δήλωσαν τη δυσοσμία ως συνέπεια που πρέπει να αντιμετωπιστεί κατά προτεραιότητα, $\chi^2(1, n = 115) = 16,40, p < 0,001$. Επίσης, η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ (86,0%) έτεινε να προτάσσει τη ρύπανση του αέρα σε σχέση με την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ (72,4%), $\chi^2(1, n = 115) = 3,20, p < 0,074$, αν και το ζήτημα φάνηκε να θεωρείται αρκετά σημαντικό και για τις δύο ομάδες. Αντίστροφα, πολύ περισσότερα άτομα της ομάδας μακριά από ΧΥΤΑ (41,4%) παρά της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ (15,8%) έδιναν προτεραιότητα στην αντιμετώπιση των συνεπειών από τη ρύπανση του υπεδάφους, $\chi^2(1, n = 115) = 9,20, p < 0,002$. Παρομοίως, η πλειονότητα της ομάδας μακριά από ΧΥΤΑ (58,6%) θεωρούσε πρωτεύον το ζήτημα της υπερθέρμανσης του πλανήτη, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ έτεινε να είναι μικρότερο (42,1%), $\chi^2(1, n = 11) = 3,14, p < 0,077$ (πίνακας 1).

Ως προς την ιεραρχική σειρά σπουδαιότητας των επιπτώσεων, όπως καταγράφεται με βάση τις τακτικές τιμές του πίνακα 1, η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ προέκρινε τη ρύπανση του αέρα (86,0%), τη ρύπανση των υδάτων (68,4%) και τη δυσοσμία (43,9%). Στην τέταρτη θέση βρισκόταν η υπερθέρμανση (42,1%), ενώ η μικρότερη ση-

μασία αποδόθηκε στη μείωση της αξίας των ιδιοκτησιών (10,4%). Στην ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκέντρωσαν, κατά φθίνουσα ακολουθία, η ρύπανση των υδάτων (74,1%), η ρύπανση του αέρα (72,4%) και η υπερθέρμανση (58,6%), ενώ το μικρότερο ποσοστό αφορούσε και πάλι τη μείωση της αξίας των ιδιοκτησιών (3,4%).

Πίνακας 1
Σχετικές συχνότητες και τακτικές τιμές αξιολόγησης της σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων ως προς την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ

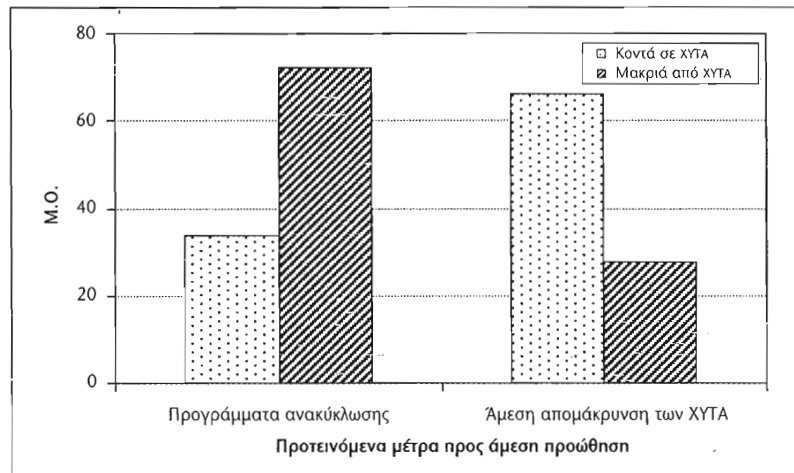
Επιπτώσεις του προβλήματος των απορριμμάτων	Απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ				Σύνολο (N = 115)	
	Κοντά (N= 57)		Μακριά (N = 58)			
	%	Τακτική τιμή	%	Τακτική τιμή	%	Τακτική τιμή
Ρύπανση του αέρα	86,0	1	72,4	2	79,1	1
Ρύπανση των υδάτων	68,4	2	74,1	1	71,3	2
Υπερθέρμανση πλανήτη	42,1	4	58,6	3	50,4	3
Ρύπανση υπεδάφους	15,8	6	41,4	4	28,7	4
Δυσσομία	43,9	3	10,3	6	27,0	5
Εξάντληση χώρων ΧΥΤΑ	21,1	5	27,6	5	24,3	6
Άσχημο θέαμα	12,3	7	6,9	7	9,6	7
Μείωση αξίας ιδιοκτησιών	10,5	8	3,4	8	7,0	8

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Σε μια πιο εστιασμένη ανάλυση, εξετάστηκαν η δυσσομία και η υπερθέρμανση του πλανήτη ως πρωτοτυπικές επιπτώσεις μιας άμεσης και μιας πιο μακροπρόθεσμης προοπτικής, αντίστοιχα, στην αντιμετώπιση του προβλήματος των απορριμμάτων. Διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για περίπου αμοιβαία αποκλειόμενες συνθήκες, εφόσον μόνο το 16,1% των συμμετεχόντων που επέλεξαν τη δυσσομία προέταξαν επίσης την υπερθέρμανση, ενώ αντίστροφα μόνο το 8,5% όσων επέλεξαν την υπερθέρμανση προέταξαν επίσης τη δυσσομία, $\chi^2(1, n = 115) = 20,42, p < 0,001$.

Προτεινόμενα μέτρα

Ένα από τα κεντρικά ευρήματα αυτής της έρευνας εντοπίζεται στις απαντήσεις των συμμετεχόντων αναφορικά με τη σχετική βαρύτητα δύο μέτρων (άμεση απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές έναντι εφαρμογής προγραμμάτων ανακύκλωσης) ανάλογα με την απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ. Όπως αναμενόταν, εντοπίστηκε συστηματική συνάφεια των δύο μεταβλητών. Ειδικότερα, μόνο 33,8% της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ προτίμησε την εφαρμογή προγραμμάτων ανακύκλωσης, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ ήταν σχεδόν διπλάσιο (66,2%). Αντίθετα, η πλειονότητα (72,2%) της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ προτίμησε την άμεση απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ ήταν μικρότερο από το μισό (27,8%), $\chi^2(1, n = 119) = 1,39, p < 0,001$ (βλ. διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2

Αλληλεπίδραση του επιπέδου αποδέκτη (εντός των ομάδων) και της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ (μεταξύ των ομάδων) πάνω στους μέσους όρους αντιλαμβανόμενης σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος των απορριμμάτων

Περαιτέρω ανάλυση έδειξε ότι οι απαντήσεις της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ στο ερώτημα σχετικά με το μέτρο άμεσης προώθησης για την αντιμετώπιση του προβλήματος διέφεραν ανάλογα με την επιλογή της δυσοσμίας ή της υπερθέρμανσης ως βασικών συνεπειών από τη συσσώρευση των απορριμμάτων. Ειδικότερα, το 88% της ομάδας που θεώρησε σημαντική τη δυσοσμία προέταξε επίσης την άμεση απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές, ενώ μόνο το 12% προτίμησε την εφαρμογή προγραμμάτων ανακύκλωσης, $\chi^2(1, n = 57) = 11,81, p = 0,001$. Αντίστροφα, το 62,5% της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ που θεώρησε σημαντική την υπερθέρμανση του πλανήτη προέταξε την εφαρμογή προγραμμάτων ανακύκλωσης, έναντι του 37,5% που προτίμησε την άμεση απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές, $\chi^2(1, n = 57) = 11,73, p = 0,001$. Στην ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ η προώθηση ενός από τα δύο παραπάνω μέτρα δεν βρέθηκε να συνδέεται με τη διαφορική σημασία που απέδωσαν στη δυσοσμία και στην υπερθέρμανση του πλανήτη.

Τα ευρήματα της έρευνας παρέχουν τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικά με την αντίληψη της σοβαρότητας, την ιεραρχική αξιολόγηση των επιπτώσεων και τα προτεινόμενα μέτρα διαχείρισης ενός σημαντικού περιβαλλοντικού προβλήματος, όπως η συσσώρευση των απορριμμάτων. Επιπλέον, ο χειρισμός της φυσικής μεταβλητής «απόσταση της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ» επέτρεψε τη διερεύνηση του ρόλου του τοπικού και χρονικού πεδίου ευρύτητας στην πρόσληψη των συναφών ζητημάτων.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αντίληψη σοβαρότητας των επιπτώσεων του προβλήματος. Φαίνεται ότι η αισθητηριακή-τοπική σχέση των περιοίκων της χωματερής με ορισμένα από τα προβλήματα που πηγάζουν από αυτήν προκαλεί αυξημένη αντίληψη της σοβαρότητας του προβλήματος μόνο όσον αφορά το στενό τοπικό και χρονικό επίπεδο («εαυτός»), και όχι όσον αφορά τις ευρύτερες τοπικά («μέσος κάτοικος») και χρονικά («επόμενη γενιά») διαστάσεις του προβλήματος.

Σε αντίθεση με τα ευρήματα των Baxter και Lee (2004), στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της

ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ ανταποκρίνονται σε μια εμπειρική εικόνα αυξημένης επιβάρυνσης, καθώς οι κοινότητες αυτές δεν δεσμεύονται από παραμέτρους όπως η χωροθέτηση της εγκατάστασης με συναίνεση της τοπικής κοινωνίας ή η οικονομική εξάρτηση από την εγκατάσταση. Έτσι, ακόμη και αν οι περίοικοι του ΧΥΤΑ θεωρούν ότι η περιοχή τους στιγματίζεται από την παρουσία του, δεν επιστρατεύουν αμυντικούς μηχανισμούς κοινωνικής δημιουργικότητας ή άρνησης της απειλής. Το πρόβλημα των απορριμμάτων στο λεκανοπέδιο Αττικής πυροδοτεί διαμάχες όχι ως προς την απόδοση της ευθύνης για την παραγωγή τους, αφού σε αυτήν συμμετέχουν όλοι, αλλά ως προς την αποφυγή των συνεπειών τους και, εν προκειμένω, ως προς τη χωροθέτηση των ΧΥΤΑ, που κανείς δεν επιθυμεί στην περιοχή του – προς επιβεβαίωση του συνδρόμου «Όχι στην αυλή μου!» (Furuset, 1990).

Στην ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ η πολύ υψηλότερη αντίληψη σοβαρότητας των επιπτώσεων για τον εαυτό από ό,τι για τον μέσο κάτοικο δηλώνει απουσία μηχανισμών μεροληπτικής αισιοδοξίας. Στην ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ ωστόσο μοιάζει να λειτουργεί μηχανισμός «μεροληπτικής απαισιοδοξίας» (!), αφού κανένας αντικειμενικός λόγος δεν δικαιολογεί τη σχετικά αυξημένη αντίληψη της σοβαρότητας των επιπτώσεων για τον εαυτό σε σύγκριση με τον μέσο κάτοικο για τη συγκεκριμένη ομάδα. Ίσως το εύρημα αυτό να δηλώνει ότι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως πιο ευαίσθητο στο θέμα των απορριμμάτων συγκριτικά με τον μέσο κάτοικο. Μια εναλλακτική ερμηνεία είναι ότι το πρόβλημα εγείρει διομαδικές συγκρούσεις στην Αττική, όπου οι πάντες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως θύμα και όπου το διακύβευμα είναι η μη χωροθέτηση ΧΥΤΑ κοντά στην περιοχή κατοικίας. Η έκφραση αυξημένης αντιλαμβανόμενης επιβάρυνσης του εαυτού σε σχέση με τον μέσο κάτοικο πιθανώς αντανάκλα μια διαρκή αμυντική ετοιμότητα απέναντι σε δυσμενείς για τον εαυτό εξελίξεις στο θέμα της διαχείρισης των απορριμμάτων.

Ιεραρχική αξιολόγηση των επιπτώσεων του προβλήματος. Η ρύπανση του αέρα και η ρύπανση των υδάτων συμπεριλήφθηκαν και από τις δύο ομάδες κατοικίας στις συνέπειες που πρέπει να αντι-

μετωπιστούν κατά προτεραιότητα. Αυτό σχετίζεται προφανώς με τη ζωτική σημασία του αέρα και του νερού για την ανθρώπινη (και όχι μόνο) υγεία, αλλά και με τον διάχυτο χαρακτήρα του αέρα και των υδάτων και τις αλυσιδωτές επιπτώσεις που μπορεί να προκαλέσει η ρύπανσή τους. Η μόλυνση του αέρα είναι το πιο επισημασμένο και ίσως πράγματι το σοβαρότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα του λεκανοπεδίου Αττικής. Στο θέμα αυτό επίσημες μετρήσεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις και άμεση εμπειρία δείχνουν να συγκλίνουν.

Το πρόβλημα της δυσοσμίας κατέλαβε την τρίτη θέση στις προτεραιότητες της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ. Το αποτέλεσμα αυτό είναι εύλογο και συνάδει με προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα, που δείχνουν ότι όσο μεγαλώνει η απόσταση από τον ΧΥΤΑ, τόσο μειώνεται η δυσαρέσκεια από συνέπειες ιδιαίτερου αισθητηριακού χαρακτήρα, όπως ο θόρυβος, η μυρωδιά και η σκόνη (Furusetth & Johnson, 1988· Okeke & Armur, 2000). Αναμενόμενο είναι επίσης το αποτέλεσμα που αφορά την υπερθέρμανση του πλανήτη, η οποία τοποθετήθηκε στην τρίτη θέση προτεραιότητας από την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ. Η ομάδα αυτή, μη βιώνοντας τις δυσάρεστες παρενέργειες της γειτνίασης με τον ΧΥΤΑ, μπορεί να επικεντρωθεί στο παγκόσμιο και ρεαλιστικά σοβαρό πρόβλημα της υπερθέρμανσης του πλανήτη, ενώ η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ δεν φαίνεται να διαθέτει αυτή την «πολυτέλεια». Υιοθετώντας τη διάκριση του Gooch (1995), θα λέγαμε ότι η δυσοσμία συνιστά για τους κατοίκους κοντά σε ΧΥΤΑ μια άμεση, μη συμβολική προσβολή από ένα μη ικανοποιητικό ζωτικό περιβάλλον (και μάλιστα στην όσφρηση, την «ασυμβίβαστη αίσθηση»), ενώ η υπερθέρμανση του πλανήτη είναι ευρύτερο επίκαιρο πρόβλημα για το οποίο κυριαρχούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις με βασική πηγή τα ΜΜΕ, όσο κι αν έχει αρχίσει πλέον να γίνεται άμεσα αισθητό. Άλλωστε, οι συμμετέχοντες της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ δεν αγνοούν τη σοβαρότητα του προβλήματος της υπερθέρμανσης, αφού το τοποθετούν τέταρτο σε σειρά προτεραιότητας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαζευκτική σχέση μεταξύ δυσοσμίας και υπερθέρμανσης στις απαντήσεις των συμμετεχόντων, εφόσον η επιλογή της μιας επίπτωσης τείνει να αποκλείει την επιλογή της άλλης. Μοιάζει να υπάρχει ένα «αντιληπτικό πεδίο» με συγκεκριμένη έκταση, του οποίου το αρχικό και το τελικό σημείο κυμαίνονται κα-

τά μήκος ενός άξονα τοπικής ευρύτητας, περιλαμβάνοντας είτε στενότερα (π.χ. δυσοσμία) και ενδιάμεσα (π.χ. ρύπανση αέρα, υδάτων) είτε ενδιάμεσα και ευρύτερα/παγκόσμια (π.χ. υπερθέρμανση) περιβαλλοντικά προβλήματα.

Λιγότερο σημαντική επίπτωση από τη συσσώρευση των απορριμμάτων θεωρήθηκε και για τις δύο ομάδες η μείωση της αξίας των ιδιοκτησιών κοντά σε ΧΥΤΑ. Πρόκειται για τη μοναδική επίπτωση που δεν έχει καθόλου περιβαλλοντικό χαρακτήρα. Όσον αφορά την ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ, αυτό ενδεχομένως αποτελεί ένδειξη αυξημένου βιοσφαιρικού ενδιαφέροντος, αν λάβουμε υπόψη τα ευρήματα που δείχνουν ότι η μείωση της αξίας των ιδιοκτησιών ανήκει στις επιπτώσεις για τις οποίες οι κάτοικοι εξακολουθούν να ανησυχούν και μετά την πάροδο κάποιου χρονικού διαστήματος από την έναρξη λειτουργίας του ΧΥΤΑ (Furusetth & Johnson, 1988). Οι κάτοικοι κοντά σε ΧΥΤΑ της έρευνάς μας προτάσσουν μεν έναντι του ευρύτερου προβλήματος της υπερθέρμανσης του πλανήτη την αναγκαιότητα αντιμετώπισης της επιβαρυντικής δυσοσμίας, όχι όμως και την οικονομική αξία των ιδιοκτησιών τους.

Το άσχημο θέαμα που παρουσιάζουν οι ΧΥΤΑ θεωρήθηκε επίσης ελάχιστος σημασίας, πιθανόν επειδή δεν ενέχει άμεσο κίνδυνο για την υγεία και δεν εγείρει ανησυχίες πρόκλησης περαιτέρω αλυσιδωτών επιπτώσεων. Φαίνεται ότι δεν γίνεται αντιληπτό ως αισθητηριακό πρόβλημα (όπως η δυσοσμία), αλλά ως αισθητικό, δηλαδή συμβολικού χαρακτήρα περιβαλλοντικό ζήτημα. Άλλωστε το θέαμα, σε αντίθεση με τη δυσοσμία, μπορεί κανείς να το αποφύγει.

Προτεινόμενα μέτρα. Τα ευρήματα σχετικά με την επιλογή μέτρου προς άμεση προώθηση για την αντιμετώπιση του προβλήματος των απορριμμάτων επιβεβαιώνουν την αντίστοιχη ερευνητική υπόθεση. Η απομάκρυνση των ΧΥΤΑ από τις κατοικημένες περιοχές συγκέντρωσε την πλειοψηφία της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ, καθώς είναι μέτρο προσανατολισμένο στην άμεση αντιμετώπιση των τοπικών προβλημάτων. Αντίθετα, η προώθηση προγραμμάτων ανακύκλωσης, που προτιμήθηκε από την ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ, είναι μέτρο προσανατολισμένο σε μια πιο μακροπρόθεσμη και τελικά πιο ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος συνολικά. Η επιλογή της ομάδας κοντά

σε ΧΥΤΑ επιβεβαιώνει τα θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα για τον ισχυρό ρόλο της άμεσης εμπειρίας στον σχηματισμό των στάσεων (Fazio, 2001). Με όρους χρονικών, τοπικών και κοινωνικών διλημάτων, θα λέγαμε ότι η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ προέκρινε το προσανατολισμένο στο «εγώ, εδώ και τώρα» μέτρο διαχείρισης λόγω του επείγοντος χαρακτήρα των αναγκών της, ενώ η ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ προέκρινε την τοπικά ευρύτερη, πιο μακροπρόθεσμη λύση.

Παρά την εύλογη αντιστοιχία του μέτρου που επέλεξε η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ προς το εγωιστικό περιβαλλοντικό ενδιαφέρον και του μέτρου που επέλεξε η ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ προς το βιοσφαιρικό περιβαλλοντικό ενδιαφέρον, θα ήταν άστοχο να θεωρήσουμε ότι οι συμμετέχοντες των δύο ομάδων χαρακτηρίζονται από εγωιστικό και βιοσφαιρικό προσανατολισμό αξιών, αντίστοιχα. Η ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ υπερασπίζεται με την επιλογή της το ζωτικό της περιβάλλον, δηλαδή στοχεύει στην κάλυψη αναγκών που τοποθετούνται στη βάση της πυραμίδας των ανθρώπινων αναγκών (βλ. Gooch, 1995). Προτού σχηματιστούν υποθέσεις σχετικά με το αξιακό υπόβαθρο μιας «αντικειμενικά εγωιστικής» επιλογής, πρέπει να εξετάζεται τι είδους εγωιστικές ανάγκες στοχεύει να καλύψει η συγκεκριμένη επιλογή και να συγκρίνονται οι ανάγκες αυτές με τις ανάγκες (κοινωνικές, αλτρουιστικές, βιοσφαιρικές) που θα κάλυπτε η εναλλακτική επιλογή. Όσο πιο βασικές είναι οι εγωιστικές ανάγκες που επιλέγει να καλύψει το άτομο, τόσο πιο απρόσφορη γίνεται η απόδοση της επιλογής του σε έντονη υιοθέτηση ατομικιστικού-εγωιστικού προσανατολισμού αξιών.

Παρόλο που η παρούσα έρευνα δεν συμπεριέλαβε μετρήσεις συναφείς με την κοινωνική ταυτότητα, είναι πιθανό ότι το ερώτημα σχετικά με την επιλογή μέτρου προς άμεση προώθηση για το πρόβλημα των απορριμμάτων πυροδότησε μια σύγκρουση τοπικών κοινωνικών ταυτοτήτων στην ομάδα κοντά σε ΧΥΤΑ. Ως κάτοικοι του λεκανοπεδίου Αττικής αναμένεται να προτιμούν μια «οικολογικότερη» λύση, όπως είναι η ανακύκλωση. Ως περίοικοι του ΧΥΤΑ, όμως, αναμένεται να προτιμούν μια λύση που να τους ανακουφίζει άμεσα από τις αρνητικές επιπτώσεις που βιώνουν, όπως είναι η απομάκρυνση των ΧΥΤΑ. Λόγω του ζωτικότερου και πιο άμεσου χαρακτήρα των αναγκών τους φαίνεται ότι ενεργοποιήθηκε ή επικράτησε τε-

λικά η κοινωνική ταυτότητα που αντιστοιχεί στην περιοχή κατοικίας, δηλαδή η στενότερη τοπική κοινωνική ταυτότητα.

Αντίθετα, στην ομάδα μακριά από ΧΥΤΑ το ερώτημα σχετικά με το προτιμώμενο μέτρο διαχείρισης δεν ενεργοποίησε κάποια σύγκρουση κοινωνικών ταυτοτήτων. Μη βιώνοντας τις δυσάρεστες παρενέργειες του ΧΥΤΑ στο ζωτικό τους περιβάλλον, τα άτομα αυτά δεν είχαν λόγο να προκρίνουν την απομάκρυνση έναντι της ανακύκλωσης. Υπόβαθρο της συγκεκριμένης επιλογής υπήρξε πιθανότατα ένας συνδυασμός εγωιστικών, κοινωνικών-συλλογικών και βιοσφαιρικών αξιών. Σκόπιμα χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο «κοινωνικός-συλλογικός» και όχι «κοινωνικός-αλτρουιστικός». Ο αλτρουισμός αναφέρεται στην εξυπηρέτηση συμφερόντων άλλων ατόμων ή εξωομάδων. Οι συμμετέχοντες της ομάδας μακριά από ΧΥΤΑ ανήκουν στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, του οποίου την ανάγκη για καλύτερο περιβάλλον εξυπηρετούν προκρίνοντας την ανακύκλωση, χωρίς ταυτόχρονα να θυσιάζουν κάτι ατομικό ή ενδοομαδικό. Επομένως, η επιλογή τους δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αλτρουιστική. Αναδεικνύεται λοιπόν η ανάγκη για περαιτέρω διαφοροποίηση του περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος και των υποκείμενων προσανατολισμών αξιών με τη διάκριση του κοινωνικού σε κοινωνικό-συλλογικό και κοινωνικό-αλτρουιστικό. Το κοινωνικό-αλτρουιστικό ενδιαφέρον αφορά την επικέντρωση του ατόμου στις επιπτώσεις που έχουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα σε εξωομάδες. Για τις περιπτώσεις εκείνες όπου το άτομο ευαισθητοποιείται σχετικά με τις συνέπειες των περιβαλλοντικών προβλημάτων στην ενδοομάδα προτείνεται η έννοια του κοινωνικού-συλλογικού περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Στην προκειμένη περίπτωση η κοινωνική ομάδα αναφοράς είναι τοπική και μπορεί να νοηθεί σε διάφορα επίπεδα ευρύτητας.

Υπήρξαν ωστόσο και στις δύο ομάδες αξιολογες μειοψηφίες. Μερικές εναλλακτικές ερμηνείες για τους συμμετέχοντες της ομάδας κοντά σε ΧΥΤΑ που προέκριναν την προώθηση της ανακύκλωσης αναφέρονται στη χαμηλότερη προσκόλληση στην κοινότητα (βλ. Bonaiuto et al., 1996), στην υιοθέτηση βιοσφαιρικού ή βιοσφαιρικού-κοινωνικού προσανατολισμού αξιών, ή σε μια πιο ολιστική θεώρηση του προβλήματος που δεν διακρίνει ανάμεσα σε άμεσες και ευρύτερες τοπικά και χρονικά επιπτώσεις του προβλήματος.

Όσον αφορά τους συμμετέχοντες της ομάδας μακριά από ΧΥΤΑ που προέκριναν την άμεση απομάκρυνση των ΧΥΤΑ, μια υπόθεση αφορά την υιοθέτηση έντονου εγωιστικού προσανατολισμού αξιών και τη συνακόλουθη επιδίωξη μεγιστοποίησης της απόστασης της περιοχής κατοικίας από ΧΥΤΑ. Αντιστρέφοντας το επιχείρημα ωστόσο, η επιλογή αυτή θα μπορούσε να οφείλεται σε αυξημένα ενσυναισθητικά ενδιαφέροντα ορισμένων κατοίκων μακριά από ΧΥΤΑ, που τους ωθούν να προτάξουν την άμεση ανακούφιση των περιοίκων των ΧΥΤΑ ως προεξάρχουσα ζωτική ανάγκη. Σε αυτή την περίπτωση η αυθυπέμβαση, η οποία έχει συνδεθεί με το βιοσφαιρικό ενδιαφέρον (Stern et al. 1995), φαίνεται να οδηγεί στην πρόκριση μιας μη οικολογικής λύσης πάνω στη βάση ενός κοινωνικού-αλτρουιστικού ενδιαφέροντος. Όπως αναφέρει ο Schultz (2001), ειδικότερες αξίες περιβαλλοντικού χαρακτήρα είναι δυνατόν να οργανώνονται γύρω από διακριτά αντικείμενα, ακόμη και αν οι υποκείμενες αξίες είναι ίδιες. Επιπλέον, η κοινωνιοψυχολογική έρευνα σχετικά με τις αξίες υποδεικνύει ότι μια στάση μπορεί να συνδέεται με πολλές, ακόμη και αντίθετες μεταξύ τους, αξίες (Schultz, 2001). Διαπιστώνουμε ότι ο βιοσφαιρικός και ο κοινωνικός προσανατολισμός, που συχνά συγκλίνουν (Stern et al., 1995), στην προκειμένη περίπτωση ίσως να οδηγούν σε διαφορετικές επιλογές. Άλλα ερευνητικά πορίσματα συνηγορούν υπέρ της διάκρισης του ανθρωποκεντρικού (εγωιστικού και κοινωνικού-αλτρουιστικού) από το μη ανθρωποκεντρικό (βιοσφαιρικό) περιβαλλοντικό ενδιαφέρον (Snelgar, 2006· Thompson & Barton, 1994).

Προτάσεις - προοπτικές

Η διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για συγκρουσιακά ζητήματα, όπως η διαχείριση των απορριμμάτων, επιτρέπει τον εντοπισμό στοιχείων ομοφωνίας και διαφωνίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Τα σημεία σύγκλισης, εφόσον εντοπιστούν, μπορούν να αποτελέσουν βάση για την ανάπτυξη μοντέλων περιβαλλοντικής διαχείρισης τα οποία να συγκεντρώνουν ευρύτερη κοινωνική συναίνεση. Ακόμη και η καταγραφή των διαφορετικών ή πολεμικών

(Moscovici, 1988) κοινωνικών αναπαραστάσεων προάγει την επικοινωνία μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και την καλλιέργεια κοινωνικής συνοχής, αφού η κυκλοφορία των αναπαραστάσεων συνεισφέρει στο επίπεδο συναίνεσης που συγκεντρώνουν.

Λόγω των ενδείξεων ότι η ευρύτερη τοπική ταυτότητα περιλαμβάνει ενδεχομένως και τη στενότερη (Bonaiuto et al., 1996), προτείνεται η καλλιέργεια μιας υπερκείμενης τοπικής ταυτότητας (Gaertner, Dovidio, Anastasio, Bachman, & Rust, 1993), για παράδειγμα σε επίπεδο λεκανοπεδίου Αττικής, καθώς αυτή αναμένεται να οδηγήσει σε αποδοχή τρόπων διαχείρισης με τοπικά ευρύτερη εμβέλεια και μακροβιότερη προοπτική. Η αλληλουχία των περιβαλλοντικών φαινομένων και ο ενιαίος χαρακτήρας του φυσικού περιβάλλοντος υποδεικνύουν ότι οι πιο ενδεδειγμένες λύσεις είναι εκείνες που λαμβάνουν υπόψη τη συναρμογή τοπικού και ευρύτερου επιπέδου. Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να αγνοηθεί το επείγον τοπικό πρόβλημα των περιοχών κοντά σε ΧΥΤΑ. Άλλωστε, ο διλημματικός χαρακτήρας του σχετικού με τη διαχείριση των απορριμμάτων ερωτήματος υιοθετήθηκε μόνο για τις ανάγκες της έρευνας. Στην πραγματικότητα υπάρχουν περιθώρια εξεύρεσης συνθετότερων και πιο ευέλικτων τρόπων διαχείρισης των κοινωνικών προβλημάτων.

Ας μην υποτιμούμε το γεγονός ότι η ίδια η παραγωγή και δημοσίευση των ερευνητικών ευρημάτων συνιστά μια μορφή παρέμβασης: αυξάνοντας την επίγνωση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα περιβαλλοντικά θέματα, οδηγούμαστε ενδεχομένως σε μια πιο επεξεργασμένη διαμόρφωση συναφών αντιλήψεων. Για παράδειγμα, η διαπίστωση ότι η εστίαση των επιπτώσεων στη δυσσομία αποκλείει κατά κανόνα την εστίαση στην υπερθέρμανση θα μπορούσε να συμβάλει στη διεύρυνση του «αντιληπτικού πεδίου», ούτως ώστε να συμπεριλάβει στενά όσο και ευρύτερα περιβαλλοντικά φαινόμενα. Αυτή η προοπτική παρέχει τη δυνατότητα για πιο πρόσφορη και συνολική διαχείριση των περιβαλλοντικών προβλημάτων από ό,τι το διαδεδομένο πλην αναποτελεσματικό σύνδρομο «Όχι στην αυλή μου!» και οι πολιτικά ορθές αλλά επίσης αναποτελεσματικές «πρεσβυωπικές» ανησυχίες για μια μελλοντική παγκόσμια οικολογική καταστροφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arcury, T. A. & Christianson, E. H. (1990). Environmental worldview in response to environmental problems. Kentucky 1984 and 1988 compared. *Environment and Behavior*, 22(3), 387-407.
- Baxter, J. & Lee, D. (2004). Understanding expressed low concern and latent concern near a hazardous waste treatment facility. *Journal of Risk Research*, 7(7-8), 705-729.
- Bonaiuto, M., Breakwell, G. M., & Cano, I. (1996). Identity processes and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 6, 157-175.
- Dunlap, R. E., Gallup, G. H., & Gallup, A. M. (1993). Of global concern. *Environment*, 35, 7-39.
- Elliott, S. J., Taylor, S. M., Hampson, C., Dunn, J., Eyles, J., Walter, S., & Streiner, D. (1997). "It's not because you like it any better...": Residents' reappraisal of a landfill site. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 229-241.
- Fazio, R. H. (2001). On the automatic activation of associated evaluations: An overview. *Cognition and Emotion*, 15, 115-141.
- Furusest, O. J. (1990). Impacts of a sanitary landfill: Spatial and non-spatial effects on the surrounding community. *Journal of Environmental Management*, 31, 269-277.
- Furusest, O. J. & Johnson, M. S. (1988). Neighbourhood attitudes towards a sanitary landfill: A North Carolina study. *Applied Geography*, 8, 135-145.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A., & Rust, M. C. (1993). The common group identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds), *European Review of Social Psychology* (vol. 4, pp. 1-26). Chichester: Wiley.
- Gooch, G. D. (1995). Environmental beliefs and attitudes in Sweden and the Baltic states. *Environment and Behavior*, 27(4), 513-539.
- Halford, G. S. & Sheehan, P. W. (1991). Human response to environmental changes. Special Issue: The psychological dimensions of global change. *International Journal of Psychology*, 26, 599-611.
- Hatfield, J. & Job, S. (2001). Optimism bias about environmental degradation: The role of the range of impact of precautions. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 17-80.

- Joireman, J. A., Lasane, T. P., Bennett, J., Richards, D., & Solaimani, S. (2001). Integrating social value orientation and the consideration of future consequences within the extended norm activation model of proenvironmental behavior. *British Journal of Social Psychology, 40*, 133-155.
- Lévy-Leboyer, C. & Duron, Y. (1991). Global change: New challenges for psychology. *International Journal of Psychology, 26*, 575-583.
- Lima, M. L. & Castro, P. (2005). Cultural theory meets the community: Worldviews and local issues. *Journal of Environmental Psychology, 25*, 23-35.
- Markus, H. & Zajonc, R. B. (1985). The cognitive perspective in social psychology. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds), *Handbook of social psychology*, 3rd edn (pp. 137-229). New York: Random House.
- McDaniels, T., Axelrod, L. J., & Slovic, P. (1996). Perceived ecological risks of global change: A psychometric comparison of causes and consequences. *Global Environmental Change, 6*(2), 159-171.
- Milfont, T. L. (2009). The effects of social desirability on self-reported environmental attitudes and ecological behaviour. *Environmentalist, 29*, 263-269.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology, 18*, 211-250.
- Okeke, C. U. & Armour, A. (2000). Post-landfill perceptions of nearby residents: A case study of Halton landfill. *Applied Geography, 20*, 137-154.
- Olson, J. M. & Zanna, M. P. (1993). Attitudes and attitude change. In L. W. Porter & M. R. Rosenzweig (Eds), *Annual Review of Psychology, 44*, 117-154.
- Oskamp, S., Harrington, M. J., Edwards, T. C., Sherwood, D. L., Okuda S. M., & Swanson, D. C. (1991). Factors influencing household recycling behavior. *Environment and Behavior, 23*(4), 494-519.
- Pawlik, K. (1991). The psychology of global environmental change: Some basic data and an agenda for co-operative international research. *International Journal of Psychology, 26*, 547-563.
- Schultz, P. W. (2001). The structure of environmental concern: Concern for self, other people, and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology, 21*, 327-339.
- Slovic, P. (1987). Perception of risk. *Science, 236*, 280-285.
- Snelgar, R. S. (2006). Egoistic, altruistic, and biospheric environmental concerns: Measurement and structure. *Journal of Environmental Psychology, 26*, 87-99.

- Stern, P. C., Dietz, T., & Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behavior, 25*(3), 322-348.
- Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L., & Guagnano, G. A. (1995). Values, beliefs, and proenvironmental action: Attitude formation towards emergent attitude objects. *Journal of Applied Social Psychology, 25*, 1611-1636.
- Συγκολλίτου, Ε. (1997). *Περιβαλλοντική ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Thompson, S. C. G. & Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology, 14*, 149-157.
- Uzzell, D. L. (2000). The psycho-spatial dimension of global environmental problems. *Journal of Environmental Psychology, 20*, 307-318.
- Vlek, C. & Keren, G. (1992). Behavioral decision theory and environmental risk management: Assessment and resolution of four "survival" dilemmas. *Acta Psychologica, 80*, 249-278.